

आरबीआय/२००७-०८/४०
डीबीओडी.डीआयआर.बीसी. ६/१३.०३.००/२००७-०८

जुलै ०२, २००७
आषाढ ११, १९२९ (शके)

सर्व अनुसूचित बँक
(आरआरबी सोडून)

महोदय,

प्रमुख परिपत्रक - अग्रिम राशींवरील व्याज दर

अग्रिम राशीसंबंध बँकांना लागू केलेल्या ३० जून, २००६ पर्यंतच्या नियम व मार्गदर्शक अटी महापरिपत्रक डीबीओडी.डीआयआर.बीसी. ५/१३.०३.००/२००६-०७ दिनांक १ जुलै, २००६.मध्ये नमुद करण्यात आल्या आहेत. **३० जून, २००७** पर्यंतच्या सर्व अटीचा व नियमांचा नव्याने समावेश करून हे परिपत्रक काढण्यात आले आहे व रिझर्व्ह बँकेच्या वेबसाईटवरदेखील हे उपलब्ध आहे. (<http://www.rbi.org.in>).

आपला विश्वासू,
(पी. विजय भास्कर)
मुख्य महाव्यवस्थापक)

प्रमुख परिपत्रक - अग्रिम राशींवरील व्याज दर

हेतू

रिझर्व्ह बँकेने वेळोवेळी जाहीर केलेल्या अग्रिम राशींवरील व्याज दरांची निश्चिती करण्यासाठी.

वर्गवारी

बँकिंग रेग्युलेशन ॲक्टच्या सेक्शन २१ व ३५ अ ने दिलेल्या अधिकारांच्या बाबतील रिझर्व्ह बँकेने लागू केलेला कायदेशीर नियम.

प्रस्थापित सूचनांची निश्चिती

या महापरिपत्रकामध्ये या विषयावर यापूर्वी दिलेल्या सूचनांची, जोडपत्र ३मध्ये दिलेल्या परिपत्रकांतील सूचनांची निश्चिती करण्यात आली आहे.

लागू करण्याचा आवाका

आरआरबी वगळून सर्व अनुसूचित बँका

रचना

१. प्रस्तावना

२. मार्गदर्शक तत्वे

२.१ सवसाधारण.....	३
२.२ बेन्चमार्क प्राईम लेन्डिंग रेट (बीपीएलआर) आणि स्प्रेड्स...	३
२.३ बीपीएलआर निश्चित करणे.....	४
२.४ निश्चित व्याज दर ठरविण्याचे स्वातंत्र्य.....	४
२.५ कर्जासाठी प्रवर्तक व्याज दर.....	५
२.६ दंड-स्वरूप व्याज आकारणे.....	५
२.७ कर्ज करारातील खंड कार्यान्वयीन करणे.....	५
२.८ न वटलेली रकम परत घेणे.....	६
२.९ सहकारी व्यवस्थेतून देण्यात येणारे कर्ज.....	६
२.१० मासिक विलंबाने व्याज आकारणे.....	६
२.११ ग्राहकोपयोगी टिकाऊ वस्तूंसाठी शून्य व्याज दर वित्त योजना	७
२.१२ बँकेने लागू केलेले अतिरिक्त व्याज.....	८

३. जोडपत्र

१. प्रस्तावना

१.१ अनुसूचित वाणिज्य बँकांनी दिलेल्या अग्रीम राशीच्या रकमेवर किमान व्याज दर लावण्याची सुरुवात रिझर्व्ह बँकेने १ ऑक्टोबर, १९६० पासून केली आहे. २ मार्च, १९६८ पासून किमान दराच्या जागी कमाल दर लावण्याची सुरुवात झाली. परंतू २१ जानेवारी, १९७० पासून पुन्हा किमान व्याज दर लागू करण्यास सुरुवात झाली. १५ मार्च, १९७६ मध्ये पुन्हा एकदा अग्रीम राशीवर बँकांनी कमाल दर आकारण्याच्या सूचना देण्यात आल्या व पहिल्यांदाच अग्रीम राशीवर मासिक किंवा त्रैमासिक विलंबाने व्याज आकारण्याच्या सल्ला बँकांना देण्यात आला. यानंतरच्या काळात बरेच क्षेत्रानुरूप, कार्यक्रमानुरूप आणि हेतुनुरूप व्याज दर ठरवण्यात आले.

१.२. अनुसूचित वाणिज्य बँकातील व्याज दरांची ही रचना ज्या प्रमाणे बदलत गेली व दरांचा जसा चढता आलेख आहे, ते पाहता सप्टेंबर १९९० साली व्याज दरांची नवीन रचना तयार करण्यात आली. त्याप्रमाणे व्याज दर हा कर्जाच्या रकमेप्रमाणे बदलण्याचे ठरले. यामुळे व्याज दरांतील गुंतागुंत व वाढीव दर बऱ्याच प्रमाणात कमी झाली. विभिन्न व्याज दर योजनेमध्ये ४ टक्के प्रतीवर्षी या दराने उधारी दिली जायची व निर्यातीकरिता लागणाऱ्या उधारीकरिता सवलत दरांची संपूर्णपणे वेगळी रचना तयार करण्यात आली होती. यामध्येदेखील व्याज दराची वर्तमान रचना सुरू ठेवण्यात आली होती.

१.३. वित्तीय क्षेत्रातील बदलांचे प्रमुख उद्दिष्ट प्रशासित व्याज दरांमधील वित्तीय दडपशाही काढून टाकण्याचे असते. त्याप्रमाणे बँकांना अधिक वित्तीय स्वायत्तता देण्याच्या हेतूने १८ ऑक्टोबर, १९९४ पासून असे ठरवण्यात आले की अनुसूचित वाणिज्य बँकांच्या २ लाखांपेक्षा अधिक उधारीच्या मर्यादेवरील दर काढून टाकण्यात यावेत. २ लाखापर्यंतच्या कर्जासाठी असे ठरवण्यात आले की हे ग्राहक जपण्यासाठी हे दर लागू करण्याची पद्धत सुरू ठेवावी. २ लाखांपेक्षा अधिक मर्यादेच्या उधारीकरिता किमान व्याज दराची पद्धत काढून टाकण्यात आली व बँकांना हे दर ठरवण्याचे संपूर्ण स्वातंत्र्य देण्यात आले. आता २ लाखांच्या वरील उधारीच्या व्याज दरांकरिता बँकांना बेन्चमार्क प्राईम लेन्डिंग रेट (बीपीएलआर), म्हणजेच कमाल मूळ व्याज दर संबंधित मंडळांकडून मान्य करून घ्यावा लागतो. हा दर व्याज दरांकरिता संदर्भ म्हणून वापरला जातो. प्रत्येक बँकेचा कमाल मूळव्याज दर जाहिर करणे तसेच सर्व शाखांमध्ये समानतेने राबविणे बंधनकारक आहे.

२. मार्गदर्शक तत्त्वे

२.१. सर्वसाधारण

२.१.१ रिझर्व्ह बँक ऑफ इंडियाने वेळोवेळी अग्रिम राशीसंबंधीतील व्याजदराबाबत लागू केलेल्या नियमांना अनुसरून बँकांनी कर्ज/अग्रिम राशी /रोखपत/अधिकर्ष किंवा इतर कोणत्याही प्रकारे मान्य केलेल्या/पुरविलेल्या वा पुनर्जीवित केलेल्या वित्तीय सहाय्याचे व्याज दर ठरवावेत.

- २.१.२. १०व्या परिच्छेदात नमूद केलेल्या अटीप्रमाणे विशिष्ट दरांवरील व्याज हा १ एप्रिल, २००२ पासून मासिक विलंबाने आकारण्यात यावे. आकारण्यात येणारे व्याज पूर्ण 'रुपया' मध्ये घेण्यात यावा.
- २.१.३ बँकांनी मुदती कर्ज व कार्यकारी भांडवल एकत्र करून त्याप्रमाणे कर्जाचा आकार, स्वरूप व लागू पडणारा व्याज दर ठरवावा.
- २.१.४ वर्तमान निदेशानुसार व्याज दराचे कोष्टक जोडपत्र १ प्रमाणे आहेत.

२.२ बेन्चमार्क प्राईम लेन्डिंग रेट (बीपीएलआर)

- २.२.१. आज २ लाख रुपयांपर्यंतच्या कर्जांना बेन्चमार्क प्राईम लेन्डिंग रेट (म्हणजेच कमाल मूळ कर्ज दर)चे बंधन आहे, त्यापेक्षा अधिक व्याज आकारता येत नाही. मात्र २ लाख रुपयांच्या वरील कर्जासाठी बँक व्याज दर ठरवू शकतात (यासाठी बीपीएलआर व स्प्रेड्सच्या टिप्पण्या लागू पडतात). आंतरराष्ट्रीय व्यवहार व वाणिज्य बँकांना स्वतःचे व्याज दर ठरविण्यात लवचिकता मिळावी याकरिता बँका बीपीएलआरपेक्षा कमी कर्ज देऊ शकतात. संबंधित बँकेच्या बोर्डांने मान्य केलेल्या पारदर्शक, व्यवहार्य धोरणानुसार अनुषंगून पात्र ठरणाऱ्या निर्यात करणाऱ्याला, विश्वासाह कर्जदाराला वा सार्वजनिक उपक्रमाला हे कर्ज मिळू शकते. बीपीएलआरवर मिळणारा कमाल व्याज दर बँक वेळोवेळी जाहीर करील. परंतु सध्याचा भारतातील भांडवल बाजार व लहान कर्जदारांकरिता आवश्यक असलेली सवलतीची आवश्यकता लक्षात घेता बीपीएलआरप्रमाणे कर्जाकरिता २ लाख रुपयांची कमाल मर्यादा आखण्याची पद्धत सुरु ठेवण्यात येईल.
- २.२.२. २ लाख रुपयांच्या व त्यापेक्षा कमी जमा रकमेवरील व्याज दर बीपीएलआरपेक्षा अधिक असणार नाही.
- २.२.३. बीपीएलआरचा संदर्भ न घेता व कर्जाचा आकार लक्षात न घेता ग्राहकोपयोगी वस्तूंच्या खरेदीसाठी, शेअर्स/बॉण्ड्सच्या खरेदीसाठी, इतर वैयक्तिक कामे, इत्यादी गोष्टींकरिता बँक व्याज दर ठरवू शकते. २.४ परिच्छेदात म्हटल्याप्रमाणे..
- २.२.४ बँकेच्या सर्व शाखांमध्ये समान बीपीएलआर लागू केला जाईल.

२.३ बीपीएलआर निश्चित करणे

- २.३.१ बँकांच्या कर्ज उत्पादांच्या मूल्यांची किंमत निश्चिती अधिक पारदर्शक व्हावी व कर्ज दराची कमाल मर्यादा प्रत्यक्ष खर्चाला धरून असावी यासाठी बँकेने बीपीएलआर, म्हणजेच कमाल मूळ कर्ज दराची निश्चिती करण्यासाठी खालील सूचनांचा विचार करावा :

अ) बँकेने खालील गोष्टींचा विचार केला पाहिजे :-

- १) निधीचे प्रत्यक्ष मूल्य
- २) व्यवहार खर्च (कार्यान्वनाचा खर्च) आणि
- ३) बीपीएलआर ठरविण्यासाठी व्याजी भांडवल व अधिक नफ्यासाठी असणारी नियामक गरज पूर्ण करणारी किमान मर्यादा लक्षात घेणे. बेन्चमार्क मूळ कर्ज दराची निश्चिती बँकांनी त्यांच्या संचालक मंडळाच्या संमतीने करावी.

ब) बीपीएलआर हे २ लाख रुपयांपर्यंतच्या कर्ज रकमेवरील कमाल दर असेल.

क) सर्व कर्ज दरांची निश्चिती बीपीएलआरच्या सहाय्याने होत असल्याने, मुदती हप्ते आणि / किंवा जोखीम हप्ते व्याज भरण्याकरीता लक्षात घेतले जातात. यामुळे, अवधीप्रमाणे मूळ कर्ज दराचे योजना आता बंद झाली आहे. बीपीएलआरच्या कार्यप्रणालीबद्दलची विस्तृत मार्गदर्शक तत्त्वे आयबीएने २५ नोव्हेंबर, २००३ रोजी दिली आहेत.

२.३.२ बँकांना असेही सांगण्यात येते की, ग्राहक सुरक्षेचा अधिक विचार करता व कर्जदारांना आकारण्यात येणाऱ्या व्याज दरांमध्ये अधिक पारदर्शकता आणण्याकरिता, बँकांनी कमाल व किमान व्याज दराची व बीपीएलआरची माहिती पुरविणे आवश्यक आहे.

२.४ कर्ज दर निश्चित करण्याचे स्वातंत्र्य

खालील परिस्थितींमध्ये बँकांना बीपीएलआर लक्षात न घेता कर्ज दर ठरविण्याचे स्वातंत्र्य असते :

- १) ग्राहकोपयोगी वस्तूंच्या खरेदीसाठी
- २) शेअर्स आणि बॉण्ड्सच्या खरेदीसाठी
- ३) इतर कमी महत्त्वाच्या क्षेत्रांमध्ये दिलेले वैयक्तिक कर्ज. उदा. क्रेडिट कार्ड
- ४) अग्रिम राशी / बँकेमधील देशी /एनआरई/एफसीएनआर (बी) ठेवीवरील अधिकर्ष (ओव्हरड्राफ्ट) मात्र, जमा रक्कम (ठेव) कर्जदार व्यक्तीच्या किंवा व्यक्तीच्या किंवा दोन कर्जदारांच्या संयुक्त नावावर असणे आवश्यक आहे.
- ५) गृह वित्त मध्यस्थ संस्थांसारख्या सर्व मध्यस्थी करणाऱ्या संस्थांसाठी (जोडपत्र २), ज्या संस्थामुख्य ग्राहकापर्यंत कर्ज पोहोचवतात व ज्या आवक मिळवून देतात.
- ६) बिलांवर सवलती देण्यासाठी
- ७) निवडक पत नियंत्रणाच्या अधिपत्याखालील वस्तूंवर कर्ज/अग्रिम राशी/रोख पत/अधिककर्ष.
- ८) सहकारी बँकेला किंवा इतर कोणत्याही बँकिंग संस्थेला.
- ९) बँकेच्या कर्मचाऱ्यांना.
- १०) मुदत देणाऱ्या संस्थांच्या पुनर्वित्त योजनांच्या अत्यारितील कर्जाकरिता.

२.५ कर्जासाठी प्रवर्तक व्याज दर

२.५.१ मालमत्ता-दायित्व व्यवस्थापन (अॅसेट-लाएबिलिटी मॅनेजमेन्ट एएलएम) च्या मागदर्शनाप्रमाणे बँकांना नियत किंवा चल विनियमन मूल्यावर कोणत्याही प्रकारचे कर्ज देण्याचे स्वातंत्र्य आहे. व्यवहारातील पारदर्शकता पाळण्यासाठी बँकांनी त्यांच्या चल विनियमन-मूल्य-कर्जाची किंमत ठरविण्यासाठी बाह्य किंवा रुपयाच्या बाजार भावाप्रमाणे कर्जदर ठरवावा. हे चल विनियमन मूल्य ठरवण्याची पद्धत वस्तुनिष्ठ, पारदर्शक व दोन्ही पक्षांना मान्य असणारी असावी. बँकांनी स्वतःच्या अंतर्गत बेन्चमार्कप्रमाणे किंवा इतर कुठल्याही साधित मूल्याप्रमाणे कर्जासाठी चल विनियमन मूल्य लागू करू नये. ही कार्यपद्धती सर्व नवीन कर्जासाठी लागू व्हावी. आधी दिलेल्या मोठ्या किंवा मुदती कर्जाच्या बाबतीत बँकांनी वरील कार्यपद्धतीप्रमाणे कर्ज खात्यांची पुनर्तपासणी करत असताना संबंधित कर्जदारांच्या संमतीने चल विनियमन मूल्य पुनःस्थापित करावेत.

२.६ दंडात्मक व्याजाची आकारणी

२.६.१ बीपीएलआर व त्यावरील स्प्रेड ठरविण्याचे अधिकार बँकांच्या मंडळाना दिले गेले असल्याने, १० ऑक्टोबर, २००० पासून बोर्ड ऑफ डिरेक्टर्सच्या परवानगीने व पारदर्शक योजनेअंतर्गत दंड स्वरूप व्याज आकारण्याचे अधिकारदेखील बँकांना देण्यात आले आहेत. परंतु अग्रक्रम क्षेत्रात येणाऱ्या कर्जदारांना २५, ००० रुपयांपर्यंतच्या कर्जावर कोणतेही दंडात्मक व्याज आकारले जाऊ नये. दंडात्मक व्याज कर्जाची परतफेड न झाल्यास, वित्तीय माहितीची कागदपत्रे हजर न केल्यास व इतर कारणांसाठी लागू करण्यात येऊ शकते. अर्थात दंडात्मक व्याजाची नीती सर्वमान्य तत्वांवर आधारित असावी, ज्यामध्ये पारदर्शकता, न्याय, ऋण फेडण्यासाठी आवश्यक प्रोत्साहन व ग्राहकांच्या समस्या समजून घेण्याचे मनापासून प्रयत्न झाले पाहिजेत.

२.७ कर्ज करारामधील खंड कार्यान्वयीन करणे

२.७.१ सर्व अग्रिम राशी, ज्यामध्ये मुदती कर्जदेखील आहेत. अशा कर्ज करारांमध्ये खालील मुद्द्याचा समावेश करणे बँकांसाठी आवश्यक आहे. यामुळे रिझर्व्ह बँकेने वेळोवेळी सूचित केलेल्या नियमांप्रमाणे व्याज दर लागू करणे बँकांसाठी शक्य होईल.

“मात्र कर्जदाराकडून देय असलेले व्याज, रिझर्व्ह बँकेच्या वेळोवेळी होणाऱ्या व्याज दरांतील बदलांवर अवलंबून असेल.”

२.७.२ बँकिंग रेग्युलेशन अॅक्ट, १९४९च्या कलम २१ व ३५ अ अंतर्गत कर्जावरील व्याज दर ठरविण्यासाठी बँका रिझर्व्ह बँकेच्या सूचनांना बांधील आहेत, यामुळे निम्नगामी असो वा उच्चसारीय, व्याज दरात होणारा कोणताही बदल (व्याज दर किंवा बीपीएलआरवरील स्प्रेड) वर्तमान अग्रिम राशीवर, बदलाच्या तारखेपासून किंवा सूचनेत म्हटल्याप्रमाणे लागू करणे बंधनकारक आहे.

२.७.३. २.७.१ व २.७.२ हे परिच्छेद निश्चित दराच्या कर्जांना लागू होत नाहीत.

२.८ न वटलेली रक्कम परत घेणे

२.८.१ जेव्हा समाशोधनासाठी पाठवण्यात येणाऱ्या धनादेशाच्या बळावर पैसे काढण्यास मान्यता असते, म्हणजेच असमाशोधित रक्कम (उदा. स्थानिक किंवा बाहेरगावचे न वटलेले धनादेश) जी असुरक्षित अग्रिम राशीच्या स्वरूपाची असते, तेथे बँकेने अशाप्रकारे पैसे काढण्यावर व्याज आकारणे अग्रिम राशीवरील व्याज दराबद्दलच्या निदेशांना धरून असेल.

२.८.२. ही सूचना ग्राहक सेवेचा एक भाग म्हणून वसूलीसाठी पाठवलेल्या धनादेशांवर त्वरित क्रेडिट मिळण्याची ज्या जमाकर्त्यांना सोय आहे, त्यांच्याकरिता लागू नाही.

२.९ सहकारी व्यवस्थेतून देण्यात येणारे कर्ज

२.९.१ सहकारी व्यवस्थे अंतर्गतदेखील बँकांना समान व्याज दर लागू करण्याचे बंधन नाही. प्रत्येक बँक आपल्या बीपीएलआरप्रमाणे कर्जदाराकरिता ठरविण्यात आलेल्या उधारीच्या सीमेवर अवलंबून व्याज दर लागू करू शकते.

२.१० मासिक विलंबाने व्याज आकारणे

२.१०.१ बँकांनी १ एप्रिल, २००२ पासून मासिक विलंबाने व्याज आकारण्याची पद्धत सुरू करणे आवश्यक होते. हा बदल करत असताना, खालील सूचना पाळणे बँकांसाठी अत्यावश्यक आहे, या सूचना मासिक व्याज दर व अग्रिम राशीसाठी लागू आहेत.

१) मासिक विलंबाने व्याज आकारण्यासाठी बँकेकडे १ एप्रिल, २००२ किंवा १ जुलै, २००२ किंवा १ एप्रिल, २००३ असे पर्याय होते. १ जुलै, २००२ च्या पहिल्या टप्प्यात बँकांना या गोष्टीची काळजी घेणे आवश्यक आहे की मासिक विलंबाने व्याज आकारण्याच्या नवीन पद्धतीमुळे व्याज दर अकारण वाढू नये, जेणेकरून कर्जदारांवर अधिक भार येईल.

उदाहरणार्थ -

कर्जदाराकडून जर बँक त्रैमासिक विलंबाप्रमाणे १२ टक्क्यांचे व्याज दर आकारत असेल, तर प्रभावी दर हा १२.५५ टक्के असतो. जर त्याच खात्यासाठी मासिक विलंबाप्रमाणे १२ टक्के व्याज दर लावला, तर प्रभावी दर १२.६८ टक्के लागतो. म्हणजेच, बँकेने कर्जदाराला लागू पडणारा व्याज दर अशा प्रकारे सांभाळावा, की ज्याने तो १२.५५ टक्क्यांपेक्षा अधिक होणार नाही. या उदाहरणाप्रमाणे बँकेने ११.८८ टक्केच व्याज दर आकारावा (१२ टक्के नव्हे). असे केल्याने मासिक विलंबाने प्रभावी दर हा १२.५५ टक्क्यांचाच असेल.

- २.१०.२ मासिक विलंबाप्रमाणे व्याज दराची आकारणी सर्व चालू खात्यांपुरती मर्यादित असेल. उदा. रोखपत, अधिकर्ष, निर्यात खाते, इत्यादी. मासिक विलंबाची पद्धत लागू करण्यापूर्वी बँक कर्जदारांकडून संमती पत्र/ करार पत्र घेऊ शकतात.
- २.१०.३ सर्व नवीन व विद्यमान मुदती कर्ज व इतर ठराविक कालमर्यादेच्या/लांब पल्ल्याच्या कर्जासाठीदेखील मासिक विलंबाने व्याज आकारण्यात यावे. अशा कर्जांच्या बाबतीत मासिक विलंबाची पद्धत नियम व अटी तपासताना अथवा खात्याच्या फेरतपासणीच्या वेळेस अथवा कर्जदाराच्या मर्जीने लागू करावी.
- २.१०.४ मासिक विलंबाने व्याज आकारण्याची पद्धत कृषि बाबतच्या अग्रिम राशींना लागू असणार नाही. या बाबतीत बँकांनी चालू पद्धतीप्रमाणे पीक उत्पादनाच्या ऋतुप्रमाणे व्याज आकारणे सुरू ठेवावे. २९ जून, १९९८ रोजी काढलेले परिपत्रक आरपीसीडी नं.पीएलएफएस.बीसी.१२९/०५.०२.२७९७-९८च्या तहत बँकांनी कृषि अग्रिम राशींवर दीर्घ कालीन पीकांसाठी, वार्षिक विलंबाने व्याज आकारावा. दुग्ध व्यवसाय, मत्स्य व्यवसाय, डुक्कर पालन, कुक्कुट पालन, मधमाशी पालन, व इतर कृषिविषयक व्यवसायांच्या बाबतीत कर्ज किंवा हप्ता चुकल्यास, बँकांनी कर्जदाराच्या आणि हंगाम/बाजारातील चलनशीलतेवर अवलंबून व्याज आकारावा. बँकांनी काळजी घेतली पाहिजे की सीमांत शेतकऱ्याला बहाल केलेल्या कमी मुदतीतील अग्रिम राशींवरील खातेदाराच्या नावावर जमा होणारी रक्कम प्रधान रकमेपेक्षा अधिक असता कामा नये.

२.११. ग्राहकोपयोगी टिकाऊ वस्तूसाठी शून्य टक्के व्याज दर वित्त योजना

- २.११.१ ग्राहकोपयोगी टिकाऊ वस्तूंच्या भरण्यावर शून्य टक्के किंवा कमी व्याज दरात कर्ज देण्याचे बँकांनी शक्यतो टाळणे योग्य ठरते. या उत्पादनांच्या बाबतीत किंमत यंत्रणेत होणारे बदल व पारदर्शकतेचा अभाव लक्षात घेता, बँकांनी उत्पादक, किंवा या उत्पादनांच्या व्यापाऱ्यांकडून मिळणाऱ्या सवलतींचा लाभ घेऊन कर्ज देणे सोयीचे ठरते. ही उत्पादने लागू होणाऱ्या व्याजाचा अंदाज ग्राहकांना येऊ देत नाहीत. प्रसारमाध्यमे व वर्तमानपत्रांद्वारे जाहिरात करून अशा प्रकारच्या उत्पादनांवर कर्ज देणाऱ्या किंवा त्यांना प्रोत्साहन देणाऱ्या कोणत्याही योजनांची जाहिरात बँकांनी करू नये. तसेच व्याज दराबद्दल स्पष्टीकरण नसलेल्या कोणत्याही प्रोत्साहनवर्धक जाहिरातीशी बँकेने आपले नाव जोडणे टाळले पाहिजे.

२.१२ बँकांनी लागू केलेले अतिरिक्त व्याज

- २.१२.१. जरी व्याज दरांचे अनियमन केले असले, तरी एका मर्यादेबाहेर व्याज आकारणे सामान्य बँकिंग व्यवहारांना सुसंगत नाही व पुढील काळासाठी येग्यदेखील नाही. याकरिता बँक मंडळांना अंतर्गत तत्वांचा व कार्याचा दाखला तयार करण्याचा सल्ला देण्यात आला आहे, जेणेकरून कर्ज किंवा अग्रिम राशींच्या प्रक्रियेकरिता किंवा इतर कुठल्याही कारणाकरिता व्याज आकारला जाणार नाही. कमी

किमतीची कर्ज, व्यक्तिगत कर्ज किंवा तत्सम कर्जाकरिता अशी तत्वे तयार करत असताना बँकांनी खालील गोष्टींचा विचार करायला हवा.

- असे कर्ज पारित करण्यापूर्वी एक योग्य प्रक्रिया नेमण्यात यावी ज्यामध्ये इतर बाबींबरोबरच त्या कर्जदाराकडील पैशांच्या आवक-जावकीची शहानिशा केली जावी.
- बँकांनी अंतर्गत रित्या ठरविलेल्या व्याज दरांमध्ये कर्जदाराबद्दलच्या अंतर्गत विश्लेषणावरून धोक्याची रक्कम आकारण्यात यावी. त्यापुढे, धोक्याचा प्रश्न लक्षात घेता, सुरक्षा असण्याची व नसण्याची आणि त्याच्या किमतीची रक्कम विचारात घेतली पाहिजे.
- व्याज दर व इतर दरांची गोळाबेरीज करून कर्जदाराची रक्कम ही बँकेला कर्जदेण्याकरिता लागणाऱ्या रकमेपेक्षा अधिक असता कामा नये. या व्यवहारातून मिळणारी रक्कमदेखील येथे लक्षात घेतली जावी.
- प्रक्रिया व इतर सर्व दर एकत्र करून व्याज दराचा एक उच्चतम आकडा नक्की केला पाहिजे, जो गरजेप्रमाणे लोकांपर्यंत पोहोचवला पाहिजे.

वाणिज्य बँकांच्या मुदती कर्जावरील व रुपयांच्या स्वरुपातील
सर्व अग्रिम राशींवरील व्याज दरांची रचना

<p>१) अ) २ लाख रुपये व त्याखालील रक्कम ब) २ लाख रुपयांपेक्षा अधिक</p>	<p>व्याज दर(दर साल शेकडा) बेन्चमार्क प्राईम लेन्डिंग रेटपेक्षा अधिक नाही बीपीएलआर व स्प्रेड मार्गदर्शकाप्रमाणे व्याज दर ठरवण्याचे बँकांना स्वातंत्र्य आहे. संबंधित बँकेच्या बोर्डांने मान्य केलेल्या पारदर्शक, व्यवहार्य धोरणाला अनुसरून पात्र ठरणाऱ्या निर्यात करणाऱ्याला, विश्वासाह कर्जदाराला वा सार्वजनिक उपक्रमाला हे कर्ज मिळू शकते.</p>
<p>२) निर्यात ऋण</p>	<p>३१ ऑक्टोबर, २००६ पर्यंत लागू</p>
<p>१) शिपमेन्ट आधीचे ऋण अ) १८० दिवसांपर्यंत ब) इसीजीसी गॅरंटी (९० दिवसांपर्यंत) च्या तहत सरकारकडून मिळालेले प्रोत्साहन</p>	<p>२.५ टक्के वजा करून व बीपीएलआरपेक्षा अधिक व्याज आकारणी नाही. २.५ टक्के वजा करून व बीपीएलआरपेक्षा अधिक व्याज आकारणी नाही.</p>
<p>३) शिपमेन्ट नंतरचे ऋण अ) संक्रमण काळातील मागणी विपत्र (एफइडीएआयच्या निर्देशांप्रमाणे) ब) अवधी विपत्र (युझन्स बिल्स) (निर्यातीसाठी लागणारा विप्लावधी (वाढीव मुदती व्यतिरिक्त भरणा करण्याचा काळ) एफइडीएआयने निर्देशित केलेला संक्रमण काळ व जिथे लागू पडेल असा वाढीव मुदतीचा अवधी लक्षात घेऊन)</p>	<p>२.५ टक्के वजा करून व बीपीएलआरपेक्षा अधिक व्याज आकारणी नाही.</p>

१) ९० दिवसांपर्यंत	२.५ टक्के वजा करून व बीपीएलआरपेक्षा अधिक व्याज आकारणी नाही.
२) गोल्ड कार्ड योजनेअंतर्गत पात्र निर्यातकर्त्यांसाठी ३६५ दिवसांपर्यंत	२.५ टक्के वजा करून व बीपीएलआरपेक्षा अधिक व्याज आकारणी नाही.
क) इसीजीसी गॅरंटी (९० दिवसांपर्यंत) च्या तहत सरकारकडून मिळालेले प्रोत्साहन	२.५ टक्के वजा करून व बीपीएलआरपेक्षा अधिक व्याज आकारणी नाही.
ड) न काढलेली जमा रक्कम (९० दिवसांपर्यंतची)	२.५ टक्के वजा करून व बीपीएलआरपेक्षा अधिक व्याज आकारणी नाही.
ई) शिपमेन्टच्या एक वर्षाच्या आत (पाठवलेल्या वस्तूच्या प्रमाणात) प्रतिधारण रक्कम (९० दिवसांपर्यंत)	२.५ टक्के वजा करून व बीपीएलआरपेक्षा अधिक व्याज आकारणी नाही.

विशेष सूचना :

१. हे दर कमाल मर्यादेचे असल्याने या खालील कुठलेही दर लागू करण्यास बँकांना स्वातंत्र्य आहे.

२. वर उल्लेखलेल्या अवधी नसलेल्या निर्यात ऋणाचे अविनियमन (डि - रेग्युलेट) करून बीपीएलआर व स्प्रेड नियमांप्रमाणे त्यावरील व्याज दर ठरवण्यात येईल.

३. शिक्षा कर्ज योजना

४ लाख रुपयांपर्यंत	बीपीएलआरपेक्षा अधिक नाही
४ लाख रुपयांपेक्षा अधिक	बीपीएलआर अधिक १ टक्का

विशेष सूचना :

१. परतफेड/ विलंबावधीच्या काळात आकारण्यात येणारे व्याज, त्रैमासिक किंवा सहामाही पद्धतीने आकारण्यात यावे.
२. २ लाख रुपयांपर्यंतच्या कर्जासाठी विलंबावधीप्रमाणे किंवा उर्वरित रकमेप्रमाणे २ टक्क्यांचे दंडात्मक व्याज आकारण्यात यावे.

४. डीआरआय अग्रिम राशी

४.० टक्के

५. खालील कर्जांच्या बाबतीत व्याज दर ठरविण्यासाठी बँका बीपीएलआर नियमांना व कर्जांच्या आकाराला बांधील नाहीत.

- अ) ग्राहकोपयोगी टिकाऊ वस्तूंच्या खरेदीसाठी
- ब) शेअर्स किंवा ऋणपत्रासाठी काढलेले कर्ज
- क) अग्रक्रम नसलेल्या इतर क्षेत्रातील वैयक्तिक कर्जांसाठी
- ड) अग्रिम राशी / बँकेमधील देशी /एनआरई/एफसीएनआर(बी) ठेवीवरील अधिकर्ष (ओव्हरड्राफ्ट) मात्र, जमा रक्कम (ठेव) कर्जदार व्यक्तीच्या किंवा व्यक्तीच्या किंवा दोन कर्जदारांच्या संयुक्त नावावर असणे आवश्यक आहे.
- इ) मध्यस्थ संस्थांना (गृहनिर्माण सोडून), त्यांच्या अंतिम लाभार्थींना व सहाय्यक प्रतिनिधी संस्थांना देण्यासाठी दिलेले वित्तसहाय्य.
- फ) गृहनिर्माणमधील मध्यस्थ संस्थांना त्यांच्या अंतिम लाभार्थींना व सहाय्यक प्रतिनिधी संस्थांना देण्यासाठी दिलेले वित्तसहाय्य.
- ग) देयक विनिमयासाठी (डिस्काउंटिंग ऑफ बिल्स)
- ह) आलेल्या / ठेवलेल्या मालाविरुद्ध, सिलेक्टिव क्रेडिट कंट्रोलच्या अटीवर, कर्जे / अग्रिम राशी/ रोखपत / अधिकर्ष (ओव्हर ड्राफ्ट)

६. मुदत कर्ज संस्थानी बीपीएलआरचा संदर्भ न घेता, पुनर्वित्तसहाय्यक काढलेल्या पुनर्वित्तसहाय्य योजनांमध्ये संस्थांच्या करारानुसार व्याजदर आकारण्याचे भाग घेण्यासाठी असलेली कर्जे. स्वातंत्र्य.

सूचना :- मध्यस्थ संस्था जोडपत्र २ मध्ये निर्देशित केल्या आहेत.

मध्यस्थ संस्थांच्या उदाहरणांची यादी

१) समाजातील दुर्बल घटकांना आर्थिक मदतीसाठी स्थापन झालेल्या सरकारी अनुदानित संस्था. दुर्बल घटकांमध्ये यांचा समावेश आहे :-

१) ५ एकर किंवा त्यापेक्षा कमी जागा असलेले सीमांत शेतकरी, बिनजागेचे मजूर, भाडेकरू शेतकरी व भागीदार शेतकरी

२) कारागीर, ग्रामीण व कुटीर उद्योग ज्यांना २५,००० रुपयांपेक्षा अधिक कर्जाची आवश्यकता नाही.

३) स्वर्णजयंती ग्राम स्वरोजगार योजनेचे लाभार्थी

४) लहान सीमांत शेतकरी, भागीदार शेतकरी, कृषी व गैरकृषी मजूर, ग्रामीण कारागीर व गरीबी रेषेच्या खाली राहणारी कुटुंबे. कुटुंबाचे वार्षिक उत्पन्न ११, ००० पेक्षा अधिक असता कामा नये.

५) अनुसूचित जाती व जमाती

६) शहरी भागात ज्या कुटुंबाचे एकूण वार्षिक उत्पन्न ७,२०० रुपयांपेक्षा अधिक नाही व ग्रामीण भागात ६,४०० रुपयांपेक्षा कमी आहे. एक एकरपेक्षा अधिक सिंचित क्षेत्र किंवा सिंचित न केलेले २.५ एकरपेक्षा अधिक क्षेत्र त्यांच्या मालकीचे असता कामा नये. (हा मापदंड अनुसूचित जाती व जमातींसाठी लागू नाही.)

७) सफाई कामगार पुनर्वसन योजनेअंतर्गत येणारे कामगार

८) ग्रामीण गरीबांना मदत करणाऱ्या स्वयंसेवी गटांसाठी दिल्या जाणाऱ्या अग्रिम राशी.

९) गोर गरीबांना असंघटित क्षेत्रातील कर्जाची परतफेड करण्यासाठी योग्य वैयक्तिक अथवा एकत्रित सुरक्षेच्या बळावर कर्ज देणे.

वरील १) व २) प्रमाणे दिलेले कर्ज भारत सरकारने वेळोवेळी जाहिर केलेल्या अल्पसंख्यांकाप्रमाणे असतील.

ज्या राज्यामध्ये अल्पसंख्यांकांची संख्या अधिक असेल, तेथे १०)व्या मुद्द्याप्रमाणे केवळ इतर जाहिर अल्पसंख्यांकांना लक्षात घेतले जाईल. यामध्ये जम्मू व काश्मिर, पंजाब, सिक्किम, मिझोरम, नागालँड व लक्षद्वीप या राज्यांचा/संघराज्यांचा समावेश आहे.

२) कृषीनिवेश वस्तूंचे वितरक

३) दुर्बल घटकांना मदत करणारे राज्य वित्त निगम (एफएससी) / राज्य औद्योगिक विकास निगम.

४) राष्ट्रीय लघु उद्योग निगम

- ॡ) खदी व ग्रामीण उद्योग निगम
- ॢ) विकेंद्रित विभागांना मदत करणाऱ्या संस्था
- ॣ) दुर्बल घटकांना कर्ज देणाऱ्या सरकारी अनुदानित संस्था
- ।) गृहनिर्माण व शहरी विकास निगम (हुडको)
- ॥) पुर्नसहाय्यासाठी राष्ट्रीय गृहनिर्माण बँकेने मंजूर केलेल्या गृहनिर्माण वित्त कंपनी
- १०) अनुसूचित जाती व जमातींसाठी सरकारी अनुदानित संस्था
- ११) स्वयंसेवी संस्थांना कर्ज उपलब्ध करून देणाऱ्या लघु वित्त संस्था / गैरसरकारी सामाजिक संस्था

सूचनांचे तर्क तपासण्यासाठी व समजून घेण्यासाठी
महापरिपत्रकात जोडलेली इतर परिपत्रके/ निर्देश पहावेत.

क्र.	संदर्भ क्र.	तारीख
१	डीबीओडी.डीआयआर.बीसी.क्र.९३/१३.०३.००/२००-०७	०७.०५.२००७
२	आरपीसीडी. क्र.योजना.बीसी.१०८५६/०४.०९.०१/२००६-०७	१८.०५.२००७
३	आरपीसीडी क्र. योजना. बीसी ८४/०४.०९.०१/२००६-०७	३०.०४.२००७
४	डीबीओडी.डीआयआर (इएक्सपी). बीसी.क्र. ७९/०४.०२.०१/२००६-०७	१७.०४.२००७
५	डीबीओडी.डीआयआर. बीसी. ५/१३.०३.००/२००६-०७	०१.०७.२००६